

Poljoprivreda i na otocima imperativ svih vremena

O NEKIM GOSPODARSKIM ASPEKTIMA OTOKA ŠIPANA

Jedan papir, star od godina i siv od prašine, priča — a ta je priča sačuvana i u predaji stanovnika otoka Šipana¹⁾ — kako je jedan Suđurač (Suđurač je jedno od mjesta na otoku Šipanu — San Giorgio di Giuppana) na smrti dijelio među sinove imanje: tebi toliko stabala maslina, tebi ovoliko a tebi onoliko...

— A ostalo imanje, oče? ... kuće, stoka, barke, mreže?

... Ako budete oko maslina valjano radili, i ovoliko stabala maslina koliko sam vam dao bit će svakome od vas dovoljno da pristojno i pošteno živite...

Priča smjenjuje priču, a svaka o maslini kao o bogatstvu govori.

Došao jedan Šipanjanin u trgovca kupiti brašna. I veli trgovcu: nemam sada novaca... platit ću ti za tri mjeseca...

Ali kad su prošla tri mjeseca novaca opet nije bilo, a brašno se potrošilo. I pravda se čovjek trgovcu, a on ga pita:

— A kako ti resaju (cvjetaju) masline?

... Ne mogu bolje, gospodar, — odgovara mu seljak.

— Onda uzmi mûke (brašna) koliko hoćeš... za novce je lako...

I tako teče vrijeme, smjenjuju se godine, slažu se u decenija i u stoljeća, a svako ima svoju priču o maslini s jednostavnim refrenom: blagoslovljeno je to stablo... u svim vremenima do naših dana... od Grka koji su nekoliko stoljeća prije naše ere ovaj otok nastanjivali i maslinu na njega donijeli, pa do danas.

Dovoljno je bilo da čovjek čovjeku kaže koliko stabala maslina ima pa da se vidi kakav je gazda.

Među papirima koji potječu iz jednog nekad bogatog i dobro sortiranog porodičnog arhiva u Suđurđu (Giovanni Zurrich da San Giorgio di Giuppana) našao sam i pismo u kome majka piše sinu u daleku Južnu Ameriku (Perù) o smrti oca. U dva retka opisana je ta smrt i »preseljenje očevo s ovog svijeta u krilo Abrahamovo«. A ostatak pisma od dvije stranice govori o maslini: o tome kako su ponijele, o nadnicama koje se plaćaju težacima, o cijeni ulju i svemu drugome. Može to izgledati nehumano, mogu se na ovu temu davati ove ili one riječi koje govore o ljudskoj ljubavi i osjećajnosti i slično u stilu one otočke »bit će svega ako nas bude«, ali i one još poznatije koja u dvije riječi »valja živjeti« svjedoči o shvaćanju Šipanjana da maslini valja dati svoje ako se želi na ovom otoku opstati.

Od masline i za maslinu ovdje se živjelo. Kamen se lomio, zemlja kopala, dočić po dočić nasipavan je zemljom da se u njega može posaditi maslina. Dvije... tri... svejedno koliko: ako je to na prvi pogled bilo i sitno, u svojoj sveukupnosti bilo je itekako korisno.

I čuvala se maslina: pazilo se na nju Argusovim okom. Slušao sam na Šipanu priču o godinama — istina rijetkim — kada bi zima i Šipan ledom okovala: oteгла bi se studen, kiše bi po mjesec i više dana neprestano padale, a drva za ogrijev malo i nimalo. Ništa zato što je više od 600 hektara površine na Šipanu pokriveno maslinicima, a 819 hektara šumom.²⁾

Maslina se nije sjekla. Jedini je domaćin bio taj koji je mogao odobriti da se u tom i tom masliniku sa te i te masline odsiječe ta i ta grana. Grana, a ne čitava maslina.

Zaista, kazivanja pojedinaца ne moraju biti povijesna istina, nisu historija, ali ipak ona često pomažu da se nešto bolje upozna. Uostalom, da se nešto takvo ili tome slično nije i dešavalo, ne bi ni priče bilo. Konačno, na primjeru otoka Šipana povijest i priča slikovito se nadopunjuju.

U jednoj promemoriji, koju je Dubrovačka Republika uputila svom knezu na Šipanu između ostalih upozorenja o kojima treba da vodi stalnu brigu, nalazi se i ono koje se odnosi na sječu drva...³⁾

... »Nitko ne može — navodi se u spomenutom upozorenju — izvlačiti drvo za gorivo ni za preradu izvan države pod gubitkom nekretnina, koje moraju biti prodane na javnoj dražbi, davši polovinu prijavitelju a ostatak sucu koji donosi presudu. Ako ne posjeduje nekretnine mora stati godinu dana neprekidno u jednom od tri zatvora prema pučini sa dvoje zatvorenih vrata«.

Postoji, međutim, i jedan izuzetak, jer u trećem poglavlju iste odluke kaže se:

»Samo se može dati (drva) brodovima što je nužno za njihovu potrebu, ali sa odobrenjem državnog predstavnika (del Rapresentante publico) tim da se o tome obavijesti Ured za drvo«.

U devetom poglavlju iste odluke navodi se: »U šumama gdje se sijeku drva za ogrijev ne smiju se vaditi panjevi koji mogu izbaciti

¹⁾ Navedena kazivanja čuo sam u Suđurđu od Miha Libana, valjanog poljoprivrednika i dobrog ribara, koji je o prilikama na svom rodnom Šipanu znao na dugo i široko pričati.

²⁾ Dr Ivo Rubić »Naši otoci na Jadranu«, str. 139.

³⁾ Iz uredbe Dubrovačkog Senata za drvo iz 1770. g. Diversi di Giuppana 1784. fo 87.

nove mladice, pod kaznom od dva mjeseca tamnice za svaki prekršaj.«

Samo, svako pravilo ima izuzetak pa tako i ovo poglavlje: izuzetak su maslinici koji se prorjeđuju (kljaštre) i vinogradi koji se obrežu.

Ono što posebno upada u oči kod navedenih odluka jesu drakonske kazne za prekršitelje. U njihovom dosljednom sprovođenju šale ni milosti kod starih Dubrovčana nije bilo. Jer, dubrovački kraj od davnina pa sve do naših dana oskudijeva drvom: »šuma nema pa je oskudica drva velika«, navodi se u jednom dokumentu o Dubrovačkoj Republici iz 1624. godine,⁴⁾ ali i u mnogim drugim ranijim i kasnijim. Već u ugovoru između Dubrovčana i Nemanjića (27. 9. 1186. g.) »Dubrovčanima se priznaje da mogu po čitavoj zemlji Nemanjića, osobito u luci Drijeva, sjeći drva«.⁵⁾

I vrijeme današnje ima priču o maslini. U odnosu na njen gospodarski značaj za privredni prosperitet i u lokalnim i u nacionalnim razmjerima sve je ostalo isto. Jedina je razlika što se uzgoju maslina (podizanju novih i održavanju postojećih maslinika) danas ni izdaleka ne pridaje onoliki značaj i pažnja kao u proteklim vremenima. Postoje, istina, propisi i odluke, zaključci, rezolucije i dogovori

u mnogo većem broju nego ikada u prošlosti, ali riječi ne prate djela: pred stambenom, a u prvom redu turističkom izgradnjom i vikend-megalomanijom, maslinici naprosto nestaju. I na otocima, a nadasve na priobalnom području.

A hrana, i masnoće u njoj, uvijek su, i danas jednako kao i nekad, od izuzetnog značaja. Što više: danas im je značaj strateški: ravan nafti, pa i važniji od nje.

U Slanome, na ulazu u samo mjesto, sročena je i u kamen uklesan lijep slogan o značaju maslinarstva u gospodarskoj prošlosti i budućnosti ovog (dubrovačkog) kraja. I uz nje ga zasađena je mlada maslina. Lijepo se sve to doimlje. Ali kako maslinici u tom istom Slanome i u njegovoj okolici svakodnevno sve brže ustupaju mjesto turističkoj i vikend-izgradnji po svemu se čini da će ova slova u kamen uklesana i ovo stablo masline (ako se i ono održi) biti jedini koji će ovdje na maslinarstvo podsjećati.

⁴⁾ Dr Grga Novak »O Dubrovačkoj Republici god. 1624. Anali Historijskog odjela Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku — Svezak 13—14 str. 7.

⁵⁾ Dr Josip Lučić: Povijest Dubrovnika od VII stoljeća do godine 1205. Anali JAZU 1976. str. 89.

*meglio in tali circostanze
Dal Prot. em. del 1790. delle legnate
Che mai non si possono estrarre le legna
da fuora, ne di fabrica fuori dello Stato
sotto la perdita de Beni stabili, i quali
deb. essere vend. al Pub. incanto, e darsi la
metà all'acusatore, e l'altra al Giud. che
fari la sentenza; e gli, che non avessero
li Beni stabili deb. stare un anno conti-
nuo in una delle tre prig. di Salago con
ambe le porte serrate.
Solamte possa darsi alli Bastim. il puro
necessario a loro uso, ma con licenza
del Rappresentante Pub., e di poi l'annuo
all'Off. della Legnate*

*Di. 12 del
78A. f. 87.)*

Cap. 1.

Cap. 3.

Detalj iz promemorije vlade Dubrovačke Republike upućen knezu na Sipanu o zabrani sječe drva. Iznimka se čini jedino kad je u pitanju drvo neophodno za gradnju brodova.

Ne misli se ovim kazati da val ekonomske evolucije valja natrag vraćati. Ne. Niti se želi, a niti se to može. Iznoseći navedene činjenice nikakva osjećanja prošlosti nisu me savladala. Jednostavno, navodim činjenice, a što su one tvrdoglave to je njihova stvar. Na sve, pa i na maslinarstvo, valja gledati kakovo ono jest, točno odvagnuti sve »za« i »protiv« i na osnovu takvog stanja poduzimati potrebne poduhvate. Moć velikih fraza svaki poduhvat može učiniti grandioznim, ali ako izostane rad sve brzo splasne.

U prošlosti (kad je maslinarstvo u pitanju) malo se govorilo, ali se mnogo i znački radilo. Danas kao da manjka sposobnosti da se u dodiru sa prošlošću okoristi energijom što otuda izvire.

II

O otoku Šipanu (Juppana, Jupana, Giupana, Zupana i slično) podosta je napisano i objavljeno: s raznih aspekata, i posebno i marginalno, pisali su mnogi poznati i priznati znanstvenici,⁶⁾ ali i pored toga kad čovjek sve to pročita ipak ne dobiva zaokruženu sliku o ovom zanimljivom otoku i njegovim stanovnicima: manjka uvijek nešto iz cjeline. Da se ne bojim pretjeranosti, ustvrdio bih da Šipan još uvijek čeka svog kroničara: Šipan je po mnogočemu jedinstven i nema mu zamjene.

O prošlosti ovog otoka samo toliko da je od najstarijih vremena (već pet milenija) naseljen proizvodnim stanovništvom i da se pozdano ne zna kada je pripao Dubrovačkoj Republici: Sindik (n. dj. 11) navodi da je to bilo u XI stoljeću, drugi kažu u IX stoljeću, po trećima u VII a K. Jireček kaže da su Dubrovčani posjedovali ove otoke (misli se na Koločep, Lopud i Šipan koji se u dubrovačkim izvorima najčešće spominju pod zajedničkim imenom Insulae) »po svemu izvidu od pamti-vjeka«.

Međutim, ono što je za ovaj napis od značaja jest da je i po usmenoj predaji i po postojećim pisanim dokumentima proizvodnja ulja uvijek bila na prvom mjestu. Po rezultatima te proizvodnje i financijskoj koristi koja se od te proizvodnje imala, Šipan je za Dubrovačku Republiku, a i kasnije, po mnogočemu naličio starogrčkoj priči o otoku Kolhidi gdje se nalazilo runo Zlatnog ovna.

Jer, ne samo što je maslinovo ulje od davnina predstavljalo glavnu masnoću u prehrani Dubrovčana (kao i Dalmatinaca uopće) već je u godinama obilatog uroda predstavljalo i glavni izvozni artikal, »posebno od 14. stoljeća kada je brod postigao veću brzinu, pravilnost i redovitost na određenim putovanjima i veću frekvenciju na pojedinim pomorskim rutama. Dr Jozo Luetić u svom napisu »Dubrovačka međunarodna pomorska djelatnost u XIV stoljeću (na str. 76) navodi i ulje među produktima koji se prevoze iz Dubrov-

nika i u Dubrovnik tada najvažnijim međunarodnim pomorskim putovima.« I nadalje, sve do četvrtog i petog desetljeća 19. stoljeća pomorski izvoz preko gruške luke najviše se odnosio na maslinovo ulje. Ovi i drugi podaci su objelodanjeni⁷⁾ a umjesto ponavljanja poznatog na slijedećim stranicama ovog napisa bit će više riječi o manje poznatim i nepoznatim detaljima i usporednim pokazateljima iz prošlosti i sadašnjosti o maslinicima i proizvodnji ulja na ovom otoku.

Jer, i danas jednako kao i nekad u proizvodnji maslinovog ulja Šipan bi mogao imati isti značaj kao i prije. Mogao bi. A nema. Maslinici i danas postoje, ali propadaju, a otočanima prehrambene proizvode, među kojima i ulje, svakodnevno dovozi brodica iz Dubrovnika. O obradi maslina i proizvodnji ulja među mlađim otočanim govori se kao o tentalovskom poslu. I na prste jedne ruke mogu se nabrojiti oni otočani koji danas iz svojih maslinika imaju za svoju potrebu maslinovog ulja.

Turizam... o njemu se u posljednje vrijeme najčešće govori i na Šipanu: e... to je nešto!... Samo, sve što turizmu treba, čak i najosnovnije prehrambene artikle, valja kupovati na gradskoj tržnici i dovoziti na otok zbog čega je smještaj u kućnoj radinosti ovdje skuplji nego u boljem hotelu u gradu.

Polja i maslinici leže pusti, a turizam ovdje sve više, kako bi se reklo, dobiva značaj »dostojanstvenog nerada«.

III

Jedna od institucija u starom Dubrovniku, koje su imale izuzetan značaj, svakako je Ured za masnoće (Ufficio di grasso): brinuo se o opskrbi stanovnika Dubrovačke Republike masnoćama, predlažući u tu svrhu i razne mjere o unapređenju maslinarstva. Koliki se značaj u Dubrovačkoj Republici pridavao opskrbi stanovništva masnoćama vidi se i po tome što se maslinovo ulje spominje i u Dubrovačkom statutu,⁸⁾ a zatim i u čitavom nizu

⁶⁾ J. Posedel: Predromanički spomenici otoka Šipana — Starohrvatska prosvjeta NS III. 1952. sv. 2. str. 115.

Dr J. Lučić: »Prošlost elafitskog otoka Šipana« Starohrvatska prosvjeta III. 1968. sv. 10. str. 96.

Božo Cvjetković: »Povijest Dubrovačke Republike« I. 1917. str. 93.

D. Dinić-Knežević: »Trgovina uljem u Dubrovniku u 14. vijeku«. Hist. zbornik, Zagreb 1972. str. 287—306.

Dr Ivo Rubić: »Naši otoci na Jadranu«. Split 1952. str. 138.

Zatim dr Vinko Foretić, Frano Kesterčanek, Sindik, K. Jireček, dr Jozo Luetić i drugi, a i autor ovog napisa objavio je u više reportažnih prikaza u »Dubrovačkom vjesniku« i Radio-stanici Dubrovnik pojedine gospodarske i druge detalje iz života ovog otoka i njegovih stanovnika. 303.

⁷⁾ Šime Peričić: Prilog poznavanju pomorsko-trgovačkog prometa Dubrovačkog okružja od 1815. do 1850. g. Anali JAZU sv. 15—16. Dubrovnik 1978. str.

⁸⁾ Liber statutorum Ragusii, o. c. str. 214.

drugih propisa i odluka. I u već spomenutoj spememoriji šipanskom knezu skreće mu se pozornost na potrebu kontinuirane provedbe odluke Senata o ulju iz 1792. godine f/o 132 u kojoj se kaže:

»Nitko ne smije kupovati ulje na bilo koji način u svrhu preprodaje pod kaznom zapljene. Po završetku berbe maslina svak mora pod zakletvom izjaviti količine iznad četiri barila (baril je sadržavao 67 litara) i tu količinu predati Uredu za masnoće, koja će mu biti plaćena od gospode u ovom uredu po 11 groša uz dodatak za trošarinu od 16 groša po barilu.«

Ovisno o urodu maslina, cijena ulju je bila različita: tako se 1797. g. količina koja je prelazila četiri barila plaćala 11 groša po kutlu, 1799. g. trošarina je plaćana 16 groša po barilu⁹⁾ i slično. Ovakovih i drugih detalja koji se odnose na promet i prodaju ulja ne manjka ni iz drugih vremenskih razdoblja: spomenuti primjer je naveden kao refleks jednog vremena u odnosu na problem prehrane — u prvom redu masnoćama — koji ni u tim davnim vremenima nije tekao bez teškoća. U bilježkama stanovitog Đura Boroje (Giorgio di D. Giov. Borroje) trgovca iz Suđurđa (San Giorgio di Juppuna) navodi se godina 1788. »kada su plodovi maslina bili mali«, a bilo je godina kada bi urod maslina i osjetnije podbacio pa je ulje trebalo uvoziti.¹⁰⁾ Tako je, ilustracije radi, 1802. godine jednom dubrovačkom brodu izdata posebna dozvola da nabavi i doveze u Dubrovnik 600 barila ulja jer su te godine količine iz domaće proizvodnje bile nedovoljne. Podatke o trgovini uljem u starom Dubrovniku nalazimo i u ranijim zapisima. Tako, npr. dr Vinko Foretić navodi da je 19. 9. 1739. godine sklopljen ugovor o zajedničkom trgovanju među trojicom poslovnih ljudi koji su među ostalim artiklima trgovali i uljem. A među putovima tog trgovanja spominje se i onaj Dubrovnik — Rijeka. (Povijest Dubrovnika do 1808. godine. Knjiga druga, str. 328)

Maslinovo ulje koje je služilo prvenstveno u prehrani, često je poslužilo Šipancima i za podmiru međusobnih dugovanja te za druge poslove razmjene. U jednoj knjižici s raznim zabilježkama, koja se nalazi u već spominjanoj korespondenciji (šteta što se ne može pročitati ime kome je pripadala) na jednom mjestu piše da je »patron Girolamo, koji drži butigu prema sv. Francescu u gradu, bio s nama u Senegaliji godine 1777. sa svojom filjugom. Ali nije platio našem Vlahu što mu je bio dužan kao mornaru već mu je davao samo panatiku«. Međutim, taj dug kasnije je izravnat »u ulju« ... Godine 1767. Luka Bona i Jere Basegli prevozili su ulje u Trst: ostao je neki dug od jednog dukata pa je protuvrijednost obračunata u ulju ... Marin Soko platio je uljem 1781. godine svoj dug od 20 dukata ... u jednom drugom slučaju dug od

⁹⁾ Acta Consilium Rogatorum, svezak knjiga br. 204 fo 35 — 1797. fo 157 Trošarina za ulje.

¹⁰⁾ Isto. Svezak 208 fo 156 23. III 1802.

Spememorija Senata o ulju

Molina 9 — f 4: 68

Vino emarida — f 1:

Molina 5 — f : 3: 51

Molina 8: f : 4: 76

Molina 3: f : 1: 86

Molina 2: f : 1: 25

Molina 6: f : 3: - 90

Molina 8: f : 5: - 48

Molina 6: f : 4: 10

~~Molina 7: f : 4: 74~~

Molina 7: f : 4: 74

Molina 13: f : 8: 69

Molina 8: f : 5: 34

Molina 8: f : 5: 34

Molina 7: f : 4: 69

Molina 8: f : 5: 43

Molina 5: f : 1: 54

Molina 5: f : 1: 54

Molina 4: f : 2: 83

Molina 5: f : 2: 60

Solotina f 2: Soli 32

~~Spememorija Senata~~

~~Not una Bugabizga do 1793:~~

~~Notata ka Loretu f 30~~

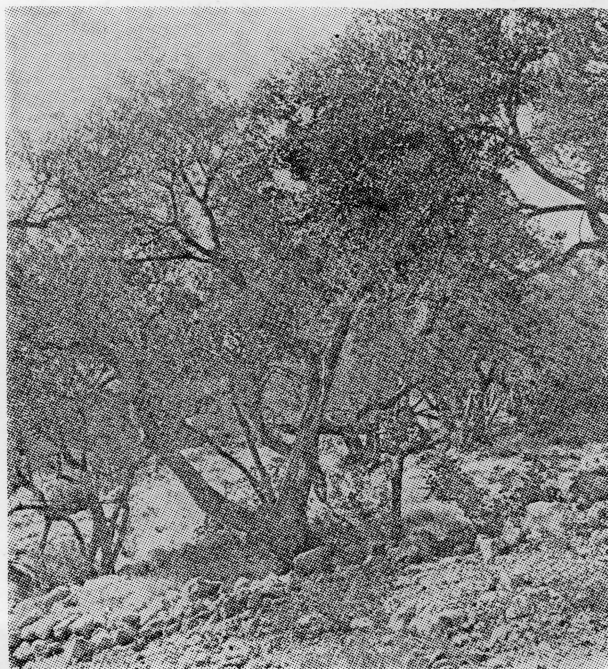
~~Due majze Pizze f 20~~

~~Due ka Pizze f 9~~

~~Transport per Oliva Solotina~~
~~24. 50. 70. 1. 70. 70. 70. 70.~~
~~7. 7. 7. 7. 7. 7. 7. 7.~~

Jedan od troškovnika za meljavu maslina na otoku Šipan

Iz pojedinih dokumenata već spominjane privatne korespondencije (Giovanni Zurrich da San Giorgio di Giuppana) vidi se da su masline najčešće (slobodno bi se moglo kazati i isključivo) sakupljale žene i djeca, a muškarci su ih na konjima i magarcima odnosili u mlinice. I tu ih mljeli. (Conto per raccoglie olive giornate di donne 33:7:4 i 12. po i 19 i po), odnosno po 15 i po »đornata« (nadnica) Pavu Arculinu i Stijepu Ivanovich. A račune i bilješke o urodu maslina, broju samljevenih mlinova maslina i nadnicama nalazio sam — takorekuć — svugdje: na zidovima mlinica, na poklopcima starinskih škrinja, na poleđini starinskih satova, na koricama pojedinih knjiga i naravno, na stranicama »librića« koji su vođeni od strane pojedinih domaćina i u koje su bilježeni podaci o financijskom poslovanju domaćinstva. Istina, tih »librića« sve je manje: posljednji kojeg sam našao je iz godine 1821. ... na strani 82. počinjala je neka bilješka o ulju sa »U ime Božije« ... (tako su najčešće sve bilješke i počinjale) ali ova posljednja bilješka na tome je i ostala. ... U godinama kada bi masline na Šipanu obilatije rodile za sakupljanje maslinovog ploda zapošljavala se i sezonska radna snaga (najčešće djevojke iz Hercegovine). Na tim radovima zadržale bi se tri do četiri mjeseca, a nadnice su im obračunavane u ulju ili novcu, a najčešće dio u ulju a dio u novcu. A uz ovu sezonsku radnu snagu, kad je sakupljanje i prerađa maslina bilo u toku, pomagalo se i međusobno: u to vrijeme živjelo se i radilo u međusobnoj ispomoći, takorekuć na zadružnoj osnovi, pa taj pojam na otoku Šipanu nije suvremeni termin.

Jedan od maslinjaka na otoku Šipanu

Da su masline predstavljale veliku vrijednost Šipanjcima vidi se i po detaljima iz raznih protokola o procjeni, testamentima, ugovorima o najmu zemljišta na kome su bili i maslinici, ugovorima o zakupu, zapisnicima o dražbama i drugom. Tako se iz jednog kupoprodajnog ugovora¹¹⁾ može vidjeti da je jedan teren veličine dvije zlatice i 57 sežanja (zlatica ima površinu od 3800 metara četvornih a jedan sežanj 2 i po metra) na kome je bilo zasađeno 247 stabala maslina prodat za 4.420 fjorina. U jednoj odluci o prodaji na javnoj dražbi maslinika¹²⁾ koji je imao 120 stabala maslina, priznaju se kmetu, koji je maslinjak držao, sve izvršene poboljšice sa trećinom vrijednosti ... U jednom ugovoru o zakupu od 13. jula 1855. godine (sastavljen u uredu Luigi de Saraca pubblico notajo in Ragusa) produljuje se ugovor (od 27. juna 1791. godine zabilježen u kancelariji dubrovačkoj iste godine na listu 64) ... zakupljuje se jedan teren u Silovu selu na Šipanu, koji je pokriven maslinama, za 81 dubrovački dukat ... i tako dalje. A posebno se iz mnogih zapisnika o procjeni lijepo vidi koliko je maslina u tim vremenima bila na cijeni. Tako su 6. jula 1877. godine (pod br. 3894) »stimaturi« procijenili 78 stabala maslina, vlasništvo Cvijeta Leševića iz Suđurđa na 350 fjorina. U istom zapisniku o procjeni na drugim terenima maslinova stabla procijenjena su po 6, 6 i po i 7 fjorina po stablu, dok je — usporedbe radi — stablo smokve procijenjeno na svega 1 fjin. U jednom protokolu o procjeni (Protocollo d'estimo od 21. X 1875. g. br. 576 dalla Direzione degli Uffici d'ordine in Ragusa) masline su procijenjene na 7, a velike po 8 fjorina po stablu, dok su smokve procijenjene po 50 solada, kajsije također po 50 solada, loza po 5 solada za jedan trs i tako dalje. Također se govori i o troškovima za meljavu maslina: za samljevenih 9 mlina maslina plaćeno je 4 fjorina i 68 solada ...

I tako redom: sve govori o tome da je u prošlosti otok Šipan bio izrazito maslinarski otok, kakovu je funkciju imao i u našim danima sve do nedavno. Istina je da se funkcije od vremena do vremena mijenjaju iz raznih razloga, u prvom redu zbog socijalnih promjena, zatim zbog toga što se onodobne doktrinarne natruhe i današnja shvaćanja o životu i radu znatno razlikuju, životna načela, običaji i slično su drugačiji, uloga interesa i ekonomski momenti su također suprotni, — u jednoj rečenici: duh vremena različit je, što ipak ne treba da znači da je svaka mogućnost uspoređivanja isključena i da se u prošlosti mogu tražiti samo satirični motivi u odnosu na današnja shvaćanja. Pogotovo što u slučaju Ši-

¹¹⁾ Dep. 15970 fo 61 od 31. VIII 1843. Notaro Elio Pusić da Ragusa.

¹²⁾ Pres. 8. Gennajo 1883. No 98 civ. I. R. Pretura Urbana in Ragusa.

pana maslinici i danas postoje, istina više kao statistička nego proizvodna veličina, ali radom uz pomoć suvremene obrade i nauke, najveći dio ovog maslinarskog fonda može se privesti ponovnoj kulturi, što bi u postojećim uvjetima proizvodnje hrane i potrebe za masnoćama imalo prvorazredan značaj: ekonomski napredak riješio bi i socijalne probleme... na otoku bi se ostajalo a ne — kao što je sada slučaj — sa njega odlazilo.

U odnosu na ranije stanje stanovništvo otoka Šipana danas je prepolovljeno. A bit će ga i manje ako se ne izmijene shvaćanja o nerentabilnosti i rentabilnosti i o tuđim zemljama kao Eldoradu.

Danas starci obrađuju vrtove i polja. Ali ništa teže od toga: poljoprivredi (a ne turizmu) trebaju mlade i snažne ruke koje su, uz ostalo potrebno, jedine u stanju da sadašnje mrtve kapitale otoka Šipana valoriziraju, kako bi predstojeća uloga ovog otoka u proizvodnji maslinovog ulja u nas bila jednaka onoj u prošlosti, a u mnogočemu i iznad nje.

IV

Negdje do polovine ovog stoljeća u odnosu na maslinarstvo i proizvodnju maslinovog ulja bili smo u punom smislu riječi maslinarska velesila, da ubrzo zatim sve splasne i padne na vrlo niske grane. A ta opća karakteristika za sve predjele našeg primorja gdje se uzgaja maslina, nije mimoišla ni otok Šipan.

Naime, po nekoj čudnoj gospodarskoj »logici«, još čudnijim kriterijima (najčešće osobnim) i — nadasve čudnim »računicama« koje nisu u stanju izdržati ni iole ozbiljniju provjeru, proglasila se poljoprivreda nerentabil-

nim poslom, posebno na otocima. A u okviru te »nerentabilnosti« maslinarstvo je bilo prvo na udaru. Uslijedili su poznati primjeri obilnijih sječa maslina ne samo na privatnom već i društvenom posjedu i slično, učestali šumski požari u dubrovačkom kraju uništili su uvelike i maslinarski fond (prvenstveno na području Zatona i Slanog), mlinice su zatvarane (navodno kao nehigijenske), na temeljima nekih nikle su vikendice pa i hoteli (kao u Luci Šipanskoj) iako nije manjkalo i pogodnijih prostora da se takovi i slični objekti podignu, i tako redom. Na otoku Šipanu maslinici nisu stradali od požara kao što nisu ni krčeni već su jednostavno prepušteni sami sebi pa su slabo rađali: obilati urodi postajali su sve rjeđi što je još više pogodovalo pričama o nerentabilnosti uzgoja maslina i kumovalo sve manjem interesu za uzgoj masline. I umjesto proizvodnje vlastitog maslinovog ulja, koje smo nekad izvozili, ubrzo i sami uvozimo iz Grčke, Španjolske, Italije i drugih zemalja mediteranskog bazena ne pitajući se pritom po kakovoj računici u tim zemljama proizvode i zbog čega je njima taj isti posao rentabilan. Konačno, jedno od zlatnih pravila privređivanja lijepo kaže da ne treba nešto srušiti, a da se prethodno suvremenije ne izgradi.

Međutim, na otoku Šipanu u najvećem broju ostala su maslinova stabla koja se »mogu pomladiti, u relativno kratkom roku privesti kulturi i povećati njihovu proizvodnost«.¹³⁾ Izostale su i ekonomske mjere dru-

¹³⁾ Ing. Edmund Modun: »Obnova maslinika«. Mala poljoprivredna knjižnica, Svezak 7. Zagreb 1952. g.

Sig. Georf. Hurich!
Giuffrasa

Trst 5 Giugno 1885

*qui fattura per il Ct. vendita Olio e generi agricoli
in baricotti sul «Lottario». Caf. Violetti.*

6/2

Botte 6 Olio Ragusa

3885 1/2 660 3195 40/ 1374.06.

Sconto Sen Senia 5% 4809/ 132597

Sesa pubblica di chiarazione f 241

Verifica dogli dei campioni " - 50.

Tolo 3195 59/ 654 2/ 78 " 4050 43.41

di avere 128256

Od najstarijih vremena do dvadesetih godina ovog stoljeća na ruti Dubrovnik — Trst i obratno ulje je vrlo čest artikal u trgovini. Iz Sudurda na otoku Šipan ulje se prevozilo za Trst i iz Trsta

štva kojima bi se podsticalo maslinarstvo, jednako kao i »stvaranje društvenog mišljenja o maslinicima kao značajnoj pejzažnoj komponenti koja u ovom kraju predstavlja kontinuitet u kulturi pejzaža još od antičkih vremena: prema tome su ostaci stare kulture na ovom tlu, živi spomenici, pa ih i tako treba tretirati.«¹⁴) Ali na sve te i slične apele i ukazivanja malo se tko obazirao iako se o potrebi turističke izgradnje na otocima, pa i na Šipanu, sve češće i više govorilo kao o djelatnosti koja bi trebala označiti i značiti renesansu u gospodarskom napretku ovog i drugih otoka, iako se znade da takovo generaliziranje ničemu ne vodi niti je gospodarski opravdano. Jer, takorekuć svaki otok ima po neku svoju specifičnost: otoci našeg dijela Jadrana podijeljeni su funkcijama u 24 grupe¹⁵) u okviru kojih je otok Šipan svrstan među »maslinarske otoke« gdje mu i jest pravo mjesto... naravno, to ne isključuje ni turističku izgradnju, ali kao dopunsku djelatnost. Međutim, kada je riječ o turizmu i o njemu se više govorilo nego na uvođenju te djelatnosti radilo, pa je i sa Šipana počelo iseljavanje u grad (najviše u Dubrovnik). A to je bila dvostruka šteta: na Šipanu su veliki posjedi (u prvom redu maslinici) postajali mrtvi kapitali, a u gradu svaki novi gradski stanovnik bio je novo opterećenje za krupne komunalne probleme, prenatrpani gradski saobraćaj, oskudan stambeni prostor i slično, iako se na Šipanu pozitivan proces izmjene socijalne strukture mogao sasvim lijepo vršiti i na samom otoku kroz unapređenje maslinarstva u smislu suvremenih robnih proizvođača. Jer, svugdje u svijetu gdje ima zemlje egzistira i poljoprivreda. I ne samo da egzistira, već je odlučujući faktor za sigurnost privređivanja uopće i regulator standarda posebno.

Na Šipanu obradivih površina ima dosta. Ima ih i na drugim otocima našeg dijela Jadrana zbog čega valja korigirati mišljenja o pasivnosti naših otoka i na njih gledati »kao prostor koji ima specijalne uvjete za život i rad pa ih na poseban način valja ispitivati, obrađivati i kultivirati.«¹⁶) Konačno, ne na posljednjem mjestu je i njihova strateška komponenta što još više pojačava značaj vlastite proizvodnje hrane na njima, odnosno razvoj poljoprivrede i stočarstva. Naravno, sve to u onolikoj mjeri koliko je moguće. Prema tome za većinu naših otoka podlogu za gospodarski napredak pruža poljoprivreda, zatim ribarstvo, turizam i talasoterapija, kao što su to već do sada u nizu slučajeva neki naši ekonomisti i isticali.¹⁷) Dabome, sve to primjenom suvremenih metoda u agrarnoj proizvodnji kako bi se postizali prinosi kojima bi se zadovoljavala povećana potražnja ne samo na lokalnom već i regionalnom tržištu. Ovaj detalj valja stalno imati na umu kada je riječ o razvoju poljoprivrede uopće, a na otocima posebno.

Prema raspoloživim statističkim pokazateljima u dubrovačkom kraju postoji preko 800 tisuća stabala maslina, od čega oko 600 tisuća u kondiciji kada je regeneracija moguća i ekonomski opravdana, pogotovo kada se znade da se uvoz ulja plaća skupim devizama. Samo u razdoblju 1959—1969. godine vrijednost uvoza maslinovog ulja iznosila je preko 100 milijuna dinara, što je u to vrijeme bio velik iznos. Prema nekim navodima tolik da se njegovim ulaganjem u regeneraciju domaćih maslinika moglo za nekoliko godina dobiti dvostruko veći iznos od proizvodnje ulja. Naravno, i u obnovu maslinika na privatnom sektoru jer društveni sektor proizvodnje posjeduje relativno skromne obradive površine. (U Dalmaciji oko 4,2 posto ukupno obradivih površina, što »na jadranskom području ne mora uvijek značiti i malo jer veličina zemljišnog posjeda nije uvijek adekvatno mjerilo razvijenosti gospodarstva«.)

omovnikom obćinskog Opraviteljstva, ter po tomu dužan si brinuti se i paziti, da se u tvomu selu izvrše odredbe vieća naredjene po Opraviteljstvu, pomagati istomu u »premanju redarstvenih posala, neimajući obzira na kipe, nego jedino na obćeno dobro. Čast koju primaš bit će ti za tliku kad se budeš trudio za napredak tvoga sela. Nada svim imaj opazu uzbiti zlo u selu, i gledati da se zločinci pellsajaju. Po taj način zaslužiti ćeš kod Boga i kod otačbine, a zadobiti priznanost vieća.

Obćinsko Opraviteljstvo

u Šipanu dne 2. Veljače 1891

Načelnik

[Signature]

Prijednik

[Signature]

Nalazja se kod tiskarne »Narodnoga Lieta« u Zadru. (Br. 113-115)

Značaj što su ga poljoprivreda i stočarstvo imali za privredni prosperitet otoka Šipana u prošlosti može se vrlo lijepo vidjeti i po pečatu općine Šipan.

¹⁴ Ing. Bruno Šišić: »Maslinici, komponenta dubrovačkih pejzaža. Časopis »Dubrovnik« 1973. br. 2, str. 13.

¹⁵ Dr Ivo Rubić: »Naši otoci na Jadranu«. Split 1952. str. 75.

¹⁶ Isto, str. 152.

¹⁷ Vidi časopis »Privreda Dalmacije«. Na stranicama ovog časopisa kroz niz godina mnogi istaknuti ekonomisti obrađivali su problematiku naših otoka s raznih aspekata, prvenstveno poljoprivrede i turizma, ističući značaj i ovisnost turizma i poljoprivrede u razvoju naših otoka. Ima, naravno, i oprečnih napisa, ali u manjem broju. Među napisima koji podržavaju spomenutu tendenciju posebno je istaknuti rad dr Dragutina Alfiera (»Nove orijentacije u razvoju Konavala«, Časopis »Dubrovnik« br. 2, god. 1973), gdje je izvanrednom stručnošću na primjeru Konavala obrađena potreba razvoja niza privrednih djelatnosti u Konavlima, posebno poljoprivrede i stočarstva, za potrebe turizma u tom kraju, koja orijentacija u čitavoj poljoprivrednoj proizvodnji na području Konavala, pa i same Konavle, razvijaju u svojevrsno novo turističko područje.

A da se i regeneracijom starih maslinovih stabala dade mnogo postići ukazuje i primjer iz 1957. godine: regenerirani stari maslinik Stanice za južne kulture u Brsečinama dao je trostruko veći prinos nego ranije, što je i naučno obrađeno. A da se ne bi kazalo da je to osamljen slučaj, navest ćemo i primjer sa Lopuda: u nastojanju za postizanjem visokih prinosa u poljoprivredi Poljoprivredno dobro »Rudine« iz Dubrovnika u 1957. godini vršilo je pokuse na 10 hektara velikom masliniku, koji je bio podijeljen na četiri »table«. Na svakoj od njih primjenjivan je različit način uzgoja i obrade. Primjenom suvremene agrotehnike na prve tri »table« postignut je prosječni prinos od 20 kg maslinova ploda po stablu, time što je na prvoj »tabli«, koja je bila najintenzivnije obrađivana, postignut prinos od 70,25 kg po stablu. A četvrta »tabla«, koja uopće nije bila obrađivana, dala je minimalan urod. S obradom ovih maslinika i dalje je nastavljeno pa je već slijedeće godine postignut dvostruko veći urod od onog što su ga inokosni seljaci postigli s preostalim dvostruko većim kompleksa. Nedugo zatim izrađena je analiza »Neki aspekti djelovanja mjera reforme na dubrovačku privredu« u kojoj su o poljoprivredi napisani ovi reci: »U poljoprivredi postoje znatne neiskorištene mogućnosti na ovom području«. I dalje: »Uz turizam i pomorstvo mora se ozbiljno računati i na daljnji razvoj primarnih i sekundarnih djelatnosti, posebno poljoprivrede i industrije, koje bi trebale dati veći stepen sigurnosti privrednoj strukturi ovog područja...« Ali kada su konačnu riječ trebala da kažu sredstva, rezultati su izostali. Na Šipanu se u odnosu na maslinarstvo sve odvijalo u znaku »svake godine sve gore...«

U daljem razdoblju izrađivani su i pojedini referati i analize koji u uvodima konstatiraju da se u »proizvodnji i plasmamu maslinova ulja na području općine Dubrovnik došlo u vrlo tešku situaciju«, u središnjem dijelu tih analiza se navodi da naša zemlja u svjetskoj proizvodnji maslinova ulja sudjeluje sa svega oko 0,6 posto što je jako malo, skoro simbolično, jer je u to vrijeme (1967. g.) potrošnja ukupnih masnoća po jednom stanovniku iznosila 13 kg, pa se ulje i dalje uvozi: 1965. g. uvezeno je 369 tona, 1966. g. 455 tona, 1967. g. 326 tona i tako redom do danas kada je uvezeno u 1981. godini 917 tona maslinovog ulja. Najveće količine maslinovog ulja, što je i shvatljivo, troše se u Dalmaciji: u Vela Luci se po članu domaćinstva troši oko 25 kg maslinovog ulja, na Lastovu do 35 kg, u Dubrovniku oko 14 kg i tako redom. Uz obavezan dodatak da se »maslinovo ulje, za razliku od ostalih vrsti biljnih ulja, troši u ishrani bez prethodnih procesa rafinacije, oduzimanja mirisa ili bilo kakvih drugih kemijskih tretiranja po čemu je ono jedino biljno ulje koje se upotrebljava u prirodnom obliku u ishrani čovjeka pa

otuda i njegova velika hranjivost.«¹⁸⁾ I zaključki od kojih izdvajamo onog pod red. br. 6: »... trebalo bi stalno razvijati atmosferu povjerenja prema maslinovom ulju i isticati vrijednost maslinarskog fonda Jugoslavije, a pogotovo na našem (dubrovačkom) području gdje ne mogu uspjevati nijedne druge uljaste kulture osim masline. I dalje: ako se uzme da jedno stablo masline vrijedi 20 tisuća starih dinara (podatak se odnosi na 1968. godinu). Današnja cijena jedne srednje rodne masline iznosi oko 200.000 starih dinara (podatak Stanice za južne kulture u Dubrovniku god. 1981) onda ukupan maslinarski fond u dubrovačkom kraju predstavlja vrijednost od 22 milijarde starih dinara.«¹⁹⁾

Ali i uza sve to napredak u maslinarstvu je skroman, a na otoku Šipanu gotovo nikakav.

Na jugoslavenskom primorju godine 1978. ostalo je još oko 4,3 milijuna stabala maslina za razliku od sredine prošlog stoljeća kada ih je bilo 15 milijuna stabala.²⁰⁾ Ni upozorenja za visoku cijenu za maslinovo ulje ni za konzervirane masline ne daju željeni efekat, pa i uvoz konzerviranih maslina pokazuje uzlazni trend: u 1970. g. uvezli smo 120 vagona, 1971. god. 125 vagona, a 1972. godine već 164 vagona.²¹⁾ I tako iz godine u godinu do 1980. g. kada je uvoz porastao na 250 vagona, iako su plodovi naše sorte »oblice« vrlo dobre kvalitete za konzerviranje i po mišljenju mnogih inozemnih stručnjaka dolaze u obzir i za izvoz.

Svi ovi i brojni drugi navodi o rentabilnosti, koje su u svojim radovima na ovu temu navodili i naši istaknuti ekonomisti, nisu dali očekivane rezultate. Istina, tu i tamo učini se ponešto... dobri rezultati u podizanju novih maslinika postignuti su u Vela Luci na otoku Korčuli, a i kod pojedinih individualnih seljaka, zahvaljujući upornom propagiranju i očiglednim primjerima Stanice za južne kulture u Dubrovniku, koja — pored ostalih akcija — svake godine organizira i zborovanje naprednih maslinara gdje se iznose iskustva i govori o novoj agrotehnici u maslinarstvu. I na otoku Šipanu kod pojedinih poljoprivrednika ima po neki dobro uređen maslinik, kakav je i onaj (sada pokojnog) Vinka Goravice u Suđurđu. Ne smije se zaobići ni Pilot-projekt za unapređenje maslinarske proizvodnje u

¹⁸⁾ Osn. priv. komora Split — Ispostava Dubrovnik: »Problemi proizvodnje i plasmama maslinova ulja na području općine Dubrovnik, Korčula i Lastovo.« Dubrovnik, studeni 1968. g.

¹⁹⁾ Isto, str. 19.

²⁰⁾ Dr Aleksa Vlašić: »Dosadašnja saznanja o uzgoju maslina i njihova primjena«. Časopis »Privreda Dalmacije« br. 10—11. 1978. g. str. 85.

²¹⁾ Informacija o proizvodnji konzerviranih maslina za jelo. Institut za jadranske kulture i melioraciju krša — Split, 1973. g.

Jugoslaviji²²⁾ po kome bi se do 1985. g. u našoj zemlji regeneriralo 2 tisuće hektara starih maslinika, podiglo tisuću hektara na plantažnoj osnovi i modernizirala prerada maslina za ulje i za konzerviranje u što bi se uložio iznos od 195 milijuna novih dinara.²³⁾ I dubrovački kraj je obuhvaćen ovim programom, ali čini se, relativno skromno, od čega se ponajmanje uradilo na otoku Šipanu kao istaknutom maslinarskom kraju, što je moguće korigirati uz drugačije i odgovornije ponašanje svih sudionika zainteresiranih za prosperitet ove privredne djelatnosti. Jer, za dosadašnje propuste i nebrigu oko maslinika na ovom otoku ne treba samo optuživati ekonomsku politiku nego i sve one koji su poljoprivredu jednostavno proglasili nerentabilnom djelatnošću, umjesto da se korektnim kriterijima ukazivalo upravo suprotno (jer primjera nije manjkalo). Ovako, sredstva su umjesto u stvarno rentabilne djelatnosti, koje su mogle brzo dati željene efekte kao što je to slučaj i s maslinarstvom, ulagana u nerentabilne, čime se teško stečena akumulacija upropaštavala pogrešnim plasmanom, što je utjecalo i na inicijativu uopće. Za ilustraciju može poslužiti ovogodišnji primjer: masline su ove godine ponijele dobro, ulja ima dosta, cijena mu je primjerna i to se odmah odrazilo i na interes za ovu kulturu, pa je za očekivati porast zanimanja za nju u predstojećem razdoblju. Dabome da bi se pogriješilo kada bi sve samo na tome ostalo: pored navedenog valjalo bi utvrditi i proglasiti rezervatima predjele gdje dominiraju vrijedni nasadi maslina, stimulirati maslinare poreskim olakšicama, zabraniti sječu maslina, davati kredite pod povoljnim uvjetima za obnovu maslinika, olakšati nabavu traktora, motornih prskalica i drugog. Ne manjka mogućnosti ni mjera ako postoji želja... u tim i takovim uvjetima ne bi maslinarstvo bilo nerentabilno niti bi trebalo upirati prstom jedino u turizam kao spasonosnu formulu koja i na otocima treba da riješi sve njihove sadašnje probleme i osigura egzistenciju u budućnosti.

Nitko, naravno, nije protiv turizma i na otocima, ali ne kao primarne već sekundarne

²²⁾ Ideja o realizaciji Pilot-programa za unapređenje maslinarske proizvodnje u Jugoslaviji inicirana je na 31. zasjedanju Međunarodnog savjeta za maslinarstvo koje je održano u XI mjesecu 1974. god. u Madridu.

²³⁾ Dr Branko Škarica: »Pilot-projekt za unapređenje maslinarske proizvodnje u Jugoslaviji«. »Privreda Dalmacije« br. 12, 1976. g. str. 33.

djelatnosti, pa tako i na otoku Šipanu. Jer, ovdje na ovom otoku »maslinarstvo se upravo idealno dopunjuje sa turističkom privredom, tako da su sa stanovišta korištenja radne snage gotovo komplementarni.« U maslinarskoj proizvodnji glavni radovi oko obrade, berbe i prerade dolaze u jesen i zimu, dakle u vrijeme kada je u turističkoj privredi potreba za radnom snagom najmanja. I obratno: u proljeće i ljeto kada raste potreba za radnom snagom u turističkoj privredi u maslinarstvu nema potrebe za većom radnom snagom, pa raspoloživa radna snaga može u turizmu naći korisnu dopunu zaposlenja, čime se maslinarstvo i na taj način »uklapa u program perspektivnog razvoja kao dopuna intenzivnijeg privređivanja stanovništva priobalnog pojasa«, odnosno u ovom slučaju stanovnika Šipana. Takova je orijentacija i s društveno-ekonomskog aspekta, jednako kao i sa strateškog, jako interesantna, jer bi bar ublažila sada sve izražena demografska kretanja s jedne, i osigurala proizvodnju hrane na samom otoku, s druge strane. I kada bi ta proizvodnja bila dovoljna samo i za otočane, u današnjim uvjetima kada proizvodnja hrane sve više postaje problem, imala bi svoje ekonomsko opravdanje, tim prije što stavke prijevoza sve više utječu na formiranje (porast) cijena svim artiklima pa i poljoprivrednim. Sadašnje vrijeme, naime, ima i svoju filozofiju privređivanja koju činjenicu nije potrebno daljim argumentima potvrđivati. Važnije od toga je naglasiti da u mozaiku složenih i raznovrsnih potreba, kada je proizvodnja hrane u pitanju, svak može i treba naći put za vlastiti priključak.

I otoci također. Konačno, njihove proizvodne mogućnosti su takove da u proizvodnji određenih vrsta hrane (južnog voća, ranog povrća i slično) a posebno masnoća mogu učiniti daleko više i bolje nego mnogi kraški krajevi, što i pojedinačno i u malome, u općoj ukupnosti može značiti i znači vrijedan korak u procesu stabilizacije.

NAPOMENA:

Zbog obimnosti literature kojom sam se služio pri pisanju ovog rada ovdje je nisam svu naveo. Citirao sam tek glavnije radove pojedinih autora vjerujući da će i oni biti dovoljni onima koji žele ovu temu dalje razrađivati.

Zahvalan sam prof. Zdravku Šundrici na velikoj susretljivosti kod prijevoda pojedinih dokumenata koje sam koristio u ovom radu.

